

BEVEZETÉS

Az írásbeliség térhódításával, melynek meghatározó előzményét jelentette a reformáció időszaka, a 19. századtól az írás helyet talált magának a populáris és népi kultúrában, megjelentek az írás helyi specialistái, akik tevékenységükkel közösségi igényt elégítettek ki. A szilágybagosi Szabó Miklós ilyen specialistának számított. Az ő kéziratos hagyatéka lehetőséget jelent az írás, elsősorban a versírás iránti közösségi igény feltérképezésére.

A személyes irattárak dokumentumai az egyháztörténeti kutatások számára olyan forráscsoportot jelentenek, amelyek segíthetik az egyéni vallásos élet korhoz és egyénhez kötött sajátosságainak a feltárását. Az emberhez kötött kutatói lépték használata lehetőséget teremt arra, hogy árnyalja a nagy egyháztörténeti korszakok leírását felvállaló összegzéseket.

A személyes dokumentumok vizsgálataiban rejlő lehetőségekre épít a 18. századi református kegyesség jellemző sajátosságait fókuszba állító munkájában Dienes Dénes.¹ Az áhítatos könyvekben fellelhető, személyes természetű feljegyzések, végrendeletek és kéziratos imakönyvek áttekintése alapján fogalmazza meg, hogy a Türelmi Rendelet előtti évtizedekben a befelé fordulás elmélyüléshez vezetett, „mert a külső kiszolgáltatottsággal szemben a legjobb fegyvert alkalmazta, a hitélet megújítását és megerősítését”.²

A fent jelzett egyháztörténeti kutatási irány mellett dolgozatom elméleti háttereként az egyéniségkutatást nevezem meg, azon belül a kolozsvári Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék keretében a Keszeg Vilmos irányítá-

¹ DIENES Dénes: „Melyeket én az én Uram Jézus Krisztusomtól tanultam...” A református kegyesség jellemző vonásai a 18. században Magyarországon, Sárospatak, A SRTA Egyháztörténeti Tanszékének kiadványai 5., 2002.

² Uo., 135.

Nagy Réka

SZABÓ MIKLÓS

(1907–1982)

KÉZIRATOS

HAGYATÉKÁNAK

EGYHÁZ-

TÖRTÉNETI

VONATKOZÁSAI

sával zajló iskolát. Az egyénre koncentráló kultúrakutatás és élettörténet-kutatás jegyében megjelent munkák közül dolgozatom elméleti háttérének a *Specialisták. Életpályák és élettörténetek* kötetet, s az abban megfogalmazott és alkalmazott módszertant tekintem.³

Dolgozatom másik meghatározó elméleti háttere szintén a kolozsvári iskolához kötődik. A populáris írásbeliség kutatásának iránymutató szintéziseként tekintek Keszeg Vilmos *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség* című munkájára.⁴

A vázolt elméleti és módszertani irányultságot követve dolgozatomban, Szabó Miklós élettörténetének lejegyzését követően, egyháztörténeti és kegyességtörténeti szempontok alapján kívánom értelmezni a megjelölt kéziratos hagyatékat.

SZABÓ MIKLÓS ÉLETTÖRTÉNETE

Szabó Miklós 1907. május 17-én született Szilágybagonon (Boghiș, Románia) református középparaszt családban. A család nyolc gyermeke közül ő volt a második. Már ötéves korában megtanult olvasni két évvel idősebb bátyjától. A hat elemít végezte el, de ahogy azt gazdag kéziratos hagyatéka igazolja, az írással élés életpályája egészén tetten érhető.

Az I. világháború kitörése a falu életében is változást hozott. Szabó Miklós ezt az időszakot önéletrajzában és helytörténeti munkájában örökítette meg. 1914. július 31-én mozgósították a hadköteles férfiakat. Az I. világháborúban édesapja is részt vett, ahonnan 1918 őszén tért vissza. Távolléte alatt az édesanyára és a gyerekekre hárult a nehéz mezőgazdasági munkák elvégzése.

A trianoni döntés következtében kisebbségi helyzetbe került emberek számára megváltozott annak a világnak a rendje, amelynek ismerték szabályait, amelyben korábban otthonosan mozogtak, amelynek ismeretében megtervezték életpályájukat. A megváltozott viszonyok egyéni és közösségi életstratégiák újrafogalmazását, alkalmazkodást kívántak meg. Szabó Miklós a hat elemít a *magyar világban* végezte, s elmondása szerint szülei nem zárták ki taníttatásának lehetőségét. A megváltozott viszonyok között ennek esélyei azonban jelentősen beszűkültek.⁵ Számára, ahogy falubeli kortársai számára is, a gazdálkodó életforma megélése jelentette a legkézenfekvőbb lehetőséget.

1929–1930 között katonai szolgálatot teljesített Constanțán a 13-as tüzérezredben. Életének ezt az időszakát szintén verseiben dokumentálta, felvillantva a kisebbségi helyzetbe került férfiak közös tapasztalatát jelentő katonáskodás sajátosságait.

³ KESZEG Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek* I–II, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2005.

⁴ Uő: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*, Kolozsvár, KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2008 (Néprajz egyetemi jegyzetek, 3).

⁵ A két világháború közötti Románia diszkriminatív oktatáspolitikájára vonatkozóan I. BARDI Nándor: A romániai magyar kisebbség a két világháború között, in BARDI Nándor–FEDINEC Csilla–SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Bp., Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 74–83.

1934-ben házasságot kötött Nagy Máriával, aki jómódú parasztcsalád gyermeke volt. A megkötött házasság nem váltotta be Szabó Miklós reményeit. Feleségében nem talált megértő társra, házasságukból gyermek nem született. Életének ez a meghatározottsága olyan *sorseseményt*⁶ jelentett, amely terveinek újrafogalmazását, a helyzethez alkalmazkodó életstratégia kidolgozását kívánta meg. A család, a gyermekek a hagyományos gazdálkodást folytató parasztság életében olyan erőforrást jelentettek, amelynek hiánya alapjaiban korlátozta a gazdasági lehetőségeket,⁷ de legfőképpen behatárolta lehetőségeinek körét. Életének ebben a helyzetében az írásban, az írott szövegek tartósságában ismerte fel a további éveinek értelmet adó tevékenységet.

A második bécsi döntés fordulópontot jelentett a trianoni határozat értelmében kisebbségbe került magyar közösségek jelentős része számára. A köztudatban *kis magyar világ* megnevezéssel rögzült négy év eseményeit Szabó Miklós kéziratos hagyatékában részletesen dokumentálta. A második bécsi döntés híre 1940. augusztus 30-án este jutott el hozzá. A történelmi pillanatot versben örökítette meg. A *Felszabadult magyarok hálaimája 1940. augusztus 30-án* című verséhez a következő bejegyzést illesztette:

„Megjegyzés e fent leírt 1940 Augusztus 30-ki vershez. Szerény véleményem szerint az eddigi verseimnek ez a koronája. Életemnek legszebb emlékéhez tartozik amidőn 1940 Aug. 30-án estére meghallottuk a Bécsi döntés hírét, hogy tudni ill. visszacsatoltak bennünket az anyaországhoz. S ez a történelmi nevezetességű örömhír úgy meghatott, hogy azon az éjszakán aludni sem tudtam és megfogamzott bennem ez a vers, azaz hogy már kint a szérűn, ahol az örömhír ért, a cséplőgép faránál megkezdtém, akkor éjjel tovább folytattam és másnap reggel aztán papírra vettem [...]” (SzM, Vadgyümölcsök I. 38–39.)

Annak hírére, hogy a magyar hadsereg átlépte a trianoni határt, 1940. szeptember 5.-én ünnepi istentiszteletet tartottak, melyet további ünnepi alkalmak követtek. 1940. szeptember 8.-án vasárnap megérkeztek a faluba az új világ kezdetét jelentő magyar katonák, 1942. szeptember 27.-én országzászlót és hősi emlékművet avattak a falu lakosai. Mindezek a meghatározó események – a környező településekhez hasonlóan – emlékezetes ünnepi alkalmakat jelentettek az emberek számára. Ezek az alkalmak megkivánták a helyzethez illő, a közösségi érzéseknek hangot adó verseket. Szabó Miklós ebben az időszakban keletkezett verseit ez az igény hívta életre, számos megmutatózkodási alkalmat teremtve számára falujában és a környező településeken egyaránt. 1942–1943 között Szilágyosomlyón raktárnokként dolgozott. A regionális központot jelentő városban szembesülhetett az ünnepi események sorozatát beárnyékoló háborús helyzet valóságával is, amelyet később a fronton is megtapasztalt.

1944 szeptemberének végén kapta kézbe katonai behívólevelét. Viszontagságos hónapok után, melyeket verseiben is dokumentál, 1945. március 29.-én Szombat helyen orosz fogságba esett. Ennek körülményeit, a sztálingrádi fogolytáborig vezető

⁶ TENGELYI László: *Élettörténet és sorsesemény*, Budapest, Atlantisz, 1998, 43.

⁷ A gyerektelen családok kiszolgáltatott helyzetét mutatja be és értelmezi TURAI Tünde Szilágyborzás (Bozies, Románia) esetében. Turai Tünde: *Az életút végén, Szilágyborzási öregek társadalmi helyzetének vizsgálata*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2004 (Kriza Könyvek, 21), 89, 97–99, 119–121.

utat, az ott szerzett tapasztalatokat élete végéhez közeledve írta meg. A traumatikus emlékek megszólaltatásának alkalmát az 1975-ös romániai felszabadulási emlékűnnep jelentette. *Hadifogsági életem ismertetése – harmincéves távlatból – 1945–1948* című versét az évfordulót ünneplő közönségének címezte.

„*A felszabadulás 30.ik évfordulójához – és annak ünneplőihez – mivel az én fogságba esésemnek is 30 éves évfordulója. Írtam: Szilágybagos, 1975 nagypénteken. Szabó Miklós.*” (SzM, Vadgyümölcsök II. 196.)

A média által hírül adott ünnepség, a közelmúlt eseményének hivatalos reprezentációja arra készítette Szabó Miklóst, hogy emlékezzen, hogy megörökítse azokat a személyes tapasztalatokat, amelyek ehhez a történelmi időszakhoz kötődtek.

*„Felszabadulásunk harmincadik évét
Ünnepli az ország, mutatja a tévé.
Hetek óta ezt hirdeti a rádió,
És csak erről ír ma minden újságíró.
Nekem is van egy harmincéves emlékem,
Elhallgattam eddig, de most kizökökint belőlem.
Hogy a hozsánnázó és ünneplő tömeg
Fény mellett az árnyékot is láthassa meg.*

*Most harminc éve, hogy én fogságba estem,
A saját hazánkban, ott fent Szombathelyen [...]”*
(SzM, Vadgyümölcsök II. 187.)

Szabó Miklós 1945. május 17.-én érkezett meg a sztálingrádi munkatáborba mint magyar hadifogoly. Itt három évet töltött. Ezt az időszakot tizenhat vers dokumentálja kéziratos verseskötetében. Az alkotások egy része egyéni használatra, más részük közösségi alkalmakra született. A sztálingrádi munkatáborban írott versek sürítve jelzik azokat az értékeket, amelyek hiányként jelentkeztek a fogságban, s amelyek a hazatérést követően meghatározták írással összefüggő tevékenységének körét. A család, a templom, a falu, a gazdálkodó életforma utáni egyre fokozódó honvágy érzésének lenyomatait jelentik a fogságban készült költemények. A Sztálingrádban eltöltött évek nélkül nem születtek volna meg a lokális történelmet megörökítő versek és helytörténeti munkák, nem alakult volna ki az az erős kötődés a tájhoz és annak múltjához, amelyről kéziratai tanúskodnak.

Az orosz fogságból 1948. május 17.-én, születésnapján érkezett vissza szülőfalujába, ahol ismételten szembesülni kényszerült a megváltozott hatalmi viszonyokkal. A távolléte alatt elhanyagolt gazdaságát rendbe szedve nagy reményekkel látott a gazdálkodáshoz.

Szabó Miklós hagyományos, önellátó gazdálkodást folytatott, ami nem jelentette az újításokkal, szakszerű ismeretekkel szembeni érzékenység hiányát, hiszen több alkalommal részt vett gazdasági tanfolyamokon, olvasta a falujában a századforduló környékén megalakult gazdakör könyvtárában fellelhető munkákat. Hagyományos

gazdálkodáson olyan tevékenységet értek, amely a magántulajdonra épült, meghatározta az élet ritmusát, egy jól körvonalazható életformát jelentett. Gazdálkodó életformájának lenyomatát őrizték meg a gazdálkodás témában írt versei, amelyek szaktudása mellett azt is igazolják, hogy hivatásként tekintett erre az életformára. A földműves munka idő- és energiaigényét gazdasági feljegyzései szintén alaposan dokumentálták.

Kéziratai, a falubeliek visszaemlékezései alátámasztják Szabó Miklós gazdálkodással szembeni elhivatottságát. A földbe mint megélhetési lehetőségbe vetett reményét azonban alapjaiban ingatta meg a mezőgazdaság központilag irányított átszervezésének tapasztalata. Kezdetben (1952–1957 között) a kötelező beszolgáltatások nehezítették meg Szabó Miklós és a falu többi gazdájának életét. Ennek az embertelen időszaknak a visszasságait szintén versek sorozatában dokumentálta. Az erőszak és a megfélemlítés eszközeit sem mellőzve került sor a földek és a mezőgazdasági eszközök kisajátítására. Ezekre az előzményekre építve avatták fel 1961. november 19-én a szilágybagosi „Előre” kollektív gazdaságot. Szabó Miklós 1961. október 13-án iratkozott be a kollektívába. (SzM_Munkanapló)

Az egyes személyek és a falu egészének életében fordulópontot jelentett a helyi kollektív gazdaság megalakulása. Egyesek előtt korábban lezárt utakat nyitott meg a falu társadalmi hierarchiájában, mások korábbi pozíciójukat veszítették el. Míg a korábbi történelmi fordulatok nem okoztak gyökeres életformaváltást a falvak életében, addig a kollektivizálás alapjaiban forgatta fel a mindennapi élet kereteit.

Szabó Miklós, bár megbecsült gazdának számított, nem került be a kollektív gazdaság vezető testületébe. 1962-től a gazdaság szőlészetének és gyümölcsösének vezetője volt, majd ebből a tisztségéből is menesztették, s nyugdíjazásáig alkalmi feladatokat kapott. Mellőzöttségét önképzéssel, versírással, helytörténetírással, kéziratainak rendezésével kompenzálta.

1956–1960 között írta meg *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)* című kéziratát, melynek alapján 1962-ben elkészítette *A Szilágybagosi Református Anyaszentegyház 300 éves Történelme 1663-tól 1963-ig* címet viselő helytörténeti munkát, kifejezetten az egyház múltjára fókuszálva. Beszédese a helytörténet megírásának időpontjai. A kéziratok megírásának idején Szilágy megye mint közigazgatási egység nem létezik. Az átmenetinek számító *kis magyar világ* után ismét a román közigazgatási rendszer kiépítésének folyamatát – amely ezúttal a szovjet modell átvételével, a diktatórikus rendszer kiépülésével társult – tapasztalhatták meg az ismét kisebbségi helyzetbe került magyar emberek. A nemzeti sajátosságok meglétét elfedő, a múlt eltörlését hirdető hatalmi ideológiával szemben Szabó Miklós a falu lakosainak magyarságát, a magyar történelemmel való szoros kapcsolatát, a területhez való jog történeti alátámasztását hangsúlyozta. Tulajdonképpen azt a múltat örököltette meg, azt a történeti tudást rögzítette, amelynek kiszorítása, felszámolása folyamatosan zajlott a hivatalosnak számító történetírásban. A jelen felborult, forrongó viszonyai között a múlt jelentette a biztos pontot. A helytörténet, majd külön az egyháztörténet megszerkesztése a megírás újabb indítékára mutat. A II. világháború utáni ismételt kisebbségi helyzetben az egyház olyan közeget jelentett a lokális

közösségek számára – az állami felügyelet dacára –, ahol a magyar nemzeti identitás kifejeződhetett. „[...] a kisebbségi magyar egyházak (zártágukból kifolyólag is) utolsó menedékei voltak a magyar intézményes közösségi nyelvhasználatnak és a kulturális örökség őrzésének. Az egyházi ünnepeken való részvétel vagy az egyházhoz való tartozás kifejezése ugyanúgy a magyarsághoz való tartozást demonstrálta.”⁸ Nemzeti és vallási identitás szoros összefonódottsága a vizsgált kéziratokban is kirajzolódik. Mindehhez presbiteri szerepköre is hozzájárult. Egyháztörténeti munkájának bevezetőjében így fogalmazott:

„[...] hát megpróbálom én most, (mint aki már több mint egy évtizede az egyház ügyeiben forgolódik, mint presbiter, s felhasználva az alkalmat, így töltöm be az írás szavát: »Tudakozzátok az írásokat!«) (SzM, A szilágybagosi református anyaszentegyház 300 éves történelme 2–3.)

A helytörténeti kéziratok megírását a gazdálkodás terén jelentkező gyökeres változások is indokolhatták. Míg korábban a föld létbiztonságot jelentett, olyan értéket, amelyre életstratégiát lehetett építeni, a kötelező beszolgáltatások, a kollektivizálási hullám impulzusai – amelyekhez még hozzáadódtak a gazdálkodást minden korban meghatározó időjárási feltételek – egyre kiszámíthatatlanabbá, egyre távlatnélkülőbbé tették a gazdálkodó életformát. Nem véletlen ebben a megközelítésben, hogy Szabó Miklós a föld helyett az írott dokumentum tartósságába vetette bizalmát. Helytörténeti kéziratában a következőképpen juttatta ezt kifejezésre:

„Ennek megírásával és ránk hagyásával [ti. Bagossi Kovács István egyháztörténeti kézírata a 18. századból], épp oly dicső dolgot cselekedett, mint bármelyik őse. Sőt, az a 40 hold föld, melyet a dédapja szerzett, ma már nincs birtokunkban, de ez a könyv, – megtépzva bár – de ma is megvan a szilágybagosi lelkészi hivatalban és ma is forrása a történelmet szomjuzó lelkeknek.” (SzM, Szilágybagos község és egyház történelme 14.)

Szabó Miklós 1982. szeptember 19-én halt meg. A szilágybagosi református egyház halotti anyakönyvébe a következőket jegyezték fel róla: „Szabó Miklós. Meghalt 1982. szeptember 19-én. A temetés ideje: szeptember 21. Végzett négy elemít, de népköltő, ki megírta az egyházközség történetét. A halál oka szívelégtelenség.”⁹

SZABÓ MIKLÓS MUNKÁSSÁGÁNAK FELEKEZETI MEGHATÁROZOTTSÁGAI

1. AZ ÍRÁS MINT ISTENTŐL KAPOTT TALENTUM

Szabó Miklós református családban született egy többségében református felekezet-hez tartozó településen, és egy olyan, határait többször változtató országban élt, ahol a református felekezethez tartozás a magyar nemzeti önazonossággal szorosan összefüggött. Szocializációja során elsajátította azokat a vallásos életvezetési normákat, amelyek az élet megélése számára személyesen kitöltendő keretet teremtettek, ame-

⁸ BARDI Nándor – PAPP Richárd: A kisebbségi magyar egyházak, in BARDI–FEDINEC–SZARKA (szerk.), *Kisebbségi magyar közösségek...*, i. m., 279.

⁹ A szilágybagosi református egyház halotti anyakönyve alapján.

lyekhez akarva, akaratlanul viszonyulnia kellett. Időtapasztalatának részét jelentették a vasárnapi rendszeres istentiszteleti alkalmak, az egyházi ünnepek ismétlődő, valamint egyszeri alkalmai. Ahogy a gyülekezet többi tagja esetében, úgy saját életének fordulópontjain is jelen volt az egyház. Ön- és világszemléletébe beépült a református felekezeti közösséghez tartozás, szétválaszthatatlanul összefonódva a szülőfaluhoz, a helyhez kötődő ragaszkodással. Versei, helytörténeti és egyháztörténeti írásai, az egyházi életben betöltött tisztségek és tevékenységek mellett, tanúskodnak erről. Egyháza és szülőfaluja iránti ragaszkodásáról legérzékletesebben az orosz fogságban írt *Egy vasárnap Sztálingrádban* című verse árulkodik. A vallási közösség, az istentisztelet, a harang és orgona hangja utáni vágyának adott hangot ebben az írásában.

*„Vasárnap van. Ilyenkor a
kis falunkban harangoznak.
Gyül a nép minden oldalról
a templomba, s imádkoznak.*

[...]

*Nekünk itt nincsen templomunk,
nincs harangszó, nincs orgona,*

[...]

*Messze tévedt el a nyájtól
egy szürke, de hasznos juhád.
Keresd meg és vezesd vissza,
hogy örüljön a te nyájad!”*

(SzM, Vadgyümölcsök I. 116.)

Szabó Miklós az életpályáját meghatározó történelmi fordulatokra, személyes életének fordulópontjaira úgy tekintett, mint ami nem függetleníthető a mindent kezében tartó isteni akaratától. Terveinek megghiúsulásában felismerte az élete pályáját eleve elrendelő Istent. Legszemléletesebben *Az ember tragédiája* című, 1943-ban írt versében fogalmazta ezt meg.

*„Mikor az Úr a legelső
emberpárt megteremtette,
Az életpályákat is
biztos kézzel megjelölte.
Azóta is mindig így van
Mikor egy ember születik,
Sorsa meg van pecsételve
És az alól ki nem bújjik.*

*Tudósok okoskodhatnak
ezt nem tudják elvitatni.*

[...]

*Ő tudja jól mit végzett
mit miért tett, vagy miért nem tett,
Életünk kezében van
s irányítja lépteinket.”*
(SzM, Vadgyümölcsök I. 76.)

A háború rettenetét megsejtő ember nem csupán saját életének, hanem nemzete életének alakulásában is Isten tervét ismerte fel. A háborúban az egyéni és közösségi bűnök következményét látta, s egyedüli kiútként a bűnbánatot és az Istenhez fordulást nevezte meg.

*„Azóta egyik háború
el sem mulik ott a másik,
Mindenki elégetetlen
s foga a máséra vásik.
Nem akarja megérteni
az embereknek legtöbb része
Hogy élete a jó Isten
kezébe van letéve.*

*És bárhogyan rugdalózik
tervét nem viheti véghez,
Ha nem fordul segítségért
mindenben a jó Istenhez.
Addig nem lehet nyugalom
addig nem lehet béke sem
Míg minden nép azt nem vallja
uralkodjék köztünk Isten!”*
(SzM, Vadgyümölcsök I. 77.)

Az idézett verssorok irodalmi értéke megkérdőjelezhető, de hitvallásértéke helytállóan bizonyult, hiszen a vizsgált kéziratok hagyaték által megőrzött életpálya arról vall, hogy Szabó Miklós megpróbálta felismerni és megélni életének minden hanyattatott helyzetében Isten akaratát. Élete vége felé közeledve, 1981 újévében írta meg Jónás történetét, melynek záró verssora szintén hitvallásként, életprogramként is értelmezhető.

*„Jónás esete arra int bennünket:
Engedelmességről ne feledkezzünk meg.
Ahová az Isten állított bennünket,
Ott kell, hogy megálljunk mindig a helyünket.
Bár véges elménkkkel nem tudjuk felfogni,*

*Mit is akar Ő általunk véghez vinni,
Ne kételkedjünk az Ő akaratában,
Így áld meg bennünket az Ő országában.**
(SzM, Vadgyümölcsök II. 272.)

Szabó Miklós – a fentebbi példákkal igazolt – keresztyén alapú életvezetésétől nem elválaszthatóan az írásban, egyháztörténet- és versírási jártasságában és hajlandóságában olyan Istentől kapott talentumot fedezett fel, amelynek kamatoztatását személyes kötelességének érezte. A kezdeti alkalmoszerű versírási gyakorlata felerősödött, és életstratégiát meghatározó tevékenységgé vált. Adott élethelyzethez alkalmazkodó stratégiájának működtetése nem volt problémamentes. Megélhetést továbbra is a gazdálkodás jelentett számára. A világháború és az azt követő, személyes életét is meghatározó események hosszabb időszakra leszűkítették alkotási lehetőségét. Hiányában volt egy olyan képzési tőkének, amely választott életformájának hivatásos gyakorlását lehetővé tette volna számára. Társadalmi helyzete, képzettsége mellett nemzetisége is olyan adottságot jelentett, amely eleve korlátozta vágyott tervei megvalósításában. Szabó Miklós tudatában volt korlátozott lehetőségeinek, ennek ellenére folytatta az írást, és egyre intenzívebben élte meg *parasztköltő* szerepét. Az írásaiban továbbélni kívánó ember erőfeszítéseként értelmezhető életének egész munkássága. Régi gyökerei vannak annak a gondolatnak, hogy az írás, a szöveg életet rejt, képes túlélni az embert.¹⁰ A Szentírással napi rendszerességgel élő hívő esetében ez különösképpen is érvénnyel bír.

A versek és helytörténeti munkák írása mellett az emlékezetben maradás másik lehetőségét Szabó Miklós a szőlő- és faültetésben ismerte fel. Ezt igazolják hátrahagyott kéziratai is. Saját kertjének gyümölcsfáira és szőlőtőkéire mindig nagy gondot fordított, gazdag és változatos fajtákkal ékesítette környezetét. Talán nem véletlen, hogy 1974-ben megírt autobiográfiájában pontosan megadta az általa telepített szőlőtőkék és gyümölcsfák számát. Az élő és gyümölcsöt hozó fában felismerte azt a lehetőséget, hogy azok képesek túlélni ültetőjüket. A fában¹¹ mint emlékezési alakzatban ugyanaz fejeződik ki Szabó Miklós esetében, mint írásaiban. Utódok, örökösök hiányában általuk remélte a közösségi emlékezetbe való beíródás és megörökítés bizonyosságát.

Az emlékéllítés, az emlékezetben maradás szándékát fejezi ki az a márványtábla is, amelyet a szilágybagosi református templomnak adományozott. Az emléktábla a templom történetének fontos eseményei mellett az adományozó nevét örökítette meg. Még ennél is beszédesebb az általa választott sírfelirat: *Bárha megszűnt is az élet, verseimben tovább élek!*

Távoli perspektívából, például az irodalom elsődlegesen esztétikai szempontokat követő nézőpontjából tekintve Szabó Miklós dilettáns alkotónak tekinthető, aki nem az adott kor irodalmi eszményeit tiszteltben tartva írta versei sorát. Sok szempontból

¹⁰ A szó teremtő erejének szimbolikájáról I. TANCZOS Vilmos: *Folklor-szimbólumok*, Kolozsvár, KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 2006 (Egyetemi jegyzetek, 2), 148–149.

¹¹ Az idő fölött álló, az elmúlással szembeszegülő antropomorf fa szimbolikájának vonatkozásában I. uo., 301–302.

átlagos embernek számított, akinek nevéhez nem kötődnek forradalmi tettek, találmányok, remekművek. Életére és munkásságára azonban a mindennapok perspektívájából, a személyes kegyesség megélésének szempontjából tekintve nem mindennapi embert ismerhetünk fel benne.

Szabó Miklós életpályája és hátrahagyott kéziratos hagyatéka arról vall, hogy az életét Istentől elfogadó, az Ő vezetését kereső ember a legellentmondásosabb élethelyzetekben, minden emberi gyarlóság és bűn hálójában is képes felismerni személyes életének értelmét, képes megtalálni és betölteni azt a feladatot, amely egyszerre szolgálja egy szűkebb közösség, egy gyülekezet épülését és az Isten dicsőségét.

Szabó Miklós életpályája példaként állítható minden korosztály tagjai elé, hiszen munkássága szemléletesen vall arról, hogy mit jelent a legnehezebb történelmi helyzetekben is átlagosnak számító emberként Istenbe vetett hittel értelmes életet élni.

Az, hogy egy ember életének fordulópontján az írás képességében Istentől kapott talentumot ismert fel, arra is mutat, hogy milyen széleskörű hatást gyakorolt a mindennapok világára a reformáció által felkarolt anyanyelvű oktatás, az írás és olvasás széleskörű társadalmi elsajátítása, s különösen az, hogy ezen törekvés hátterében a Szentírás megismertetésének a szándéka munkált.

A vizsgált kéziratos hagyatéka tehát arra is rámutat, hogy lehet az írásra úgy tekinteni, mint Istentől kapott ajándékra, s ebben az összefüggésben még nyomatékosabb hangsúly helyeződik az Isten élő Igéjét jelentő Szentírásra. A katechézis során ennek felismerése és felismertetése életmeghatározó jelentőségű.

2. NEMZETI ÉS FELEKEZETI IDENTITÁS ÖSSZEFONÓDÁSA SZABÓ MIKLÓS KÖLTÉSZETÉBEN

Szabó Miklós történelmi és vallási témában írott verseinek meghatározó sajátossága a nemzeti és felekezeti identitás közötti szoros kapcsolat megszólaltatása. A saját és szűkebb közösségének életpályáját meghatározó történelmi események értékelése során bibliai előképeket használt. Ennek a sajátos alkotási gyakorlatnak a példázását követően arra a távolra mutató felekezeti meghatározottságra kívánok utalni, amely nemzetszemléletünk századokon keresztül átívelő sajátosságát jelenti.

A trianoni döntés következtében kisebbségi helyzetbe került személyek és közösségek esetében felerősödött a nemzeti identitás újrafogalmazásának és megerősítésének igénye. Az asszimilációra törekvő hatalmi intézkedésekkel szemben felerősödött, hangsúlyosabbá vált a magyar nemzeti identitás felmutatása. Az iskola, amely a nemzeti reprezentációk közvetítésének egyik legfontosabb tere, a domináns kultúra reprezentációit terjesztette, ráadásul ismeretlen nyelven. Ebben a kontextusban felerősödött azoknak az informális és privát fórumoknak a szerepe, amelyek pótolhatták, kompenzálhatták a falvakon kisebbségi helyzetben élő embereknek az identitásképző szereppel bíró nemzeti reprezentációk iránti igényét.

A családi, szomszédsági közösségi alkalmak (névnap, disznótor, fonó stb.) jelenthettek olyan fórumot, ahol történeteken keresztül közvetítőd(het)tek a magyar történelemmel, irodalommal, a *magyar világgal* kapcsolatos információk, ahol teret

kap(hat)ott a nemzeti identitás felmutatása. Ilyen helyzetekre szóbeli visszaemlékezések, adott esetben a regionális sajtó híradásai utalnak, ahogy ezt a szilágybagosi Himnusz-éneklők peréről tudósító közlemény is igazolja.¹² Az elődök, a személyes történetek mesélése szintén identitásmegerősítő funkciót tölthetett be. Az egyházi alkalmak, az istentiszteletek szintén olyan fórumot jelentettek, ahol a vallás gyakorlása mellett, azzal együtt lehetőség adódott a hatalom által propagált identitásmintával szembeni *ellen-identitás*¹³ felmutatására, ahogy erre a helytörténetben feljegyzésre került egyik epizód is utal:

„Visszatérve gondolatban a 22 éves román megszállásra, eszembe jut egy kis epizód: *Ugyanis a román nemzeti ünnepeken – tekintet nélkül, hogy milyen napra esik – a helyb. román hatóság kötelezte egyházunkat, hogy az ilyen ünnepeken harangoztasson és szabályszerű alkalmi istentiszteletet tartson. A híveknek pedig kötelességük templomba menni. Többek közt Károly román király születése napjára gyülekeztünk így össze. Gyülekező énekek ki volt téve a 61. zsoltár. És itt nem hagyhatom el, az öreg igaztánító és ref. kántor, Bodola Lajos turpisságát, aki mikor az énekkel elérkeztünk a 6. vershez, hogy: „Országá érjen sok időt” ezt a versét kihagytuk és nem énekeltek, hanem bekezdett az utána következő ének versszakba, persze ezt a jelenlevő román tisztviselők nem vették észre, csak mi néztünk össze némán, sokatmondóan.*” (SzM, Szilágybagos község és egyház története. 154–155.)

Szabó Miklósnak ebben az időszakban született versei igazolják a történelmi érdeklődés felerősödését. Kézirataiban utalás történik azokra a forrásokra (történelmi és szépirodalmi munkák, tankönyvek), amelyek segítségével bővítette a magyar nemzet történelmére vonatkozó ismereteit. A történelmi ismeretekben való előmenetelét szemléletesen példázzák a *kis magyar világ* időszakában írott versei, amelyek többszöri nagy létszámú hallgatóság előtti elhangzása a lokális közösség számára is szolgálata a nemzeti és felekezeti identitás megerősítését. Az ebben az időszakban írott versek szembeötlő sajátossága a zsidó történelemre való hivatkozás, a bibliai események és az aktuális magyar események közötti

¹² Szilágyság 1936. március 27., 5. – Különfélék (rovat): Himnuszéneklők büntetőtárgyalása: „A múlt év októberében történt, hogy Kincses G. Péter boghiş-i lakos Boér Dániel, Kincses G. Mihály, Ősz Mihály, Ősz Pál, Sámi József, Kovács József, Budai Bálint, Kincses Péter, Kátai Ferenc, Nagy András, Kincses Gazsi Mihály, Nagy Lajos, Nagy T. Lajos, Lukács András, Orsós András, Máté József, Lukács Sámuel, Somogyi Bálint, Kincses Zsigmond, Orsós János és Boér Samu szintén boghiş-i lakosokat vacsorára hívta meg. Vacsora után jókedv kerekedett, úgy hogy Dorha Andrei ottani csendőrőrmester tanuvallomása és az általa kiállított jegyzőkönyv szerint az összegyűltek a magyar himnuszot kezdték énekelni. A himnusz éneklésébe a jegyzőkönyv szerint Boér Dániel kezdett bele, mire a jelenlévők felemelkedve székeikről, együtt énekeltek tovább. A helyi Törvényszék II. Szekciója a napokban tárgyalta az ügyet, amikor is a vád- és védőbeszédék után a vádlottakat Kincses G. Péter és Somogyi Bálint kivételével (akik nem jelentek meg a tárgyaláson), bűnösnek nyilvánította és államelles magatartás címén 200 lej fő és 100 lej mellékbüntetésre ítélte, Kincses G. Pétert pedig a vád alól felmentette. Somogyi Bálint ügyének tárgyalását – tekintve, hogy a vádlott a tárgyaláson nem jelent meg – a Törvényszék elnapolta.”

¹³ ASSMANN, JAN: A kulturális emlékezet, Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban, Fordította Hidas Zoltán, Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2004, 152.

párhuzamteremtés, a bibliai és zsoltáros szövegformulák alkalmazása, a vallásos szövegek parafrázálása. A *Felszabadult magyarok hálaímája* című versében például a hálaíma fogalomkészletét mozgósította.

„Üdvözlégy régen várt Feltámadás napja!
Légy áldott augusztus harmincadik napja.
És ki ezt a napot felhozta mireánk
Legyen áldott Neved Gondviselő Atyánk!”
(SzM, Vadgyümölcsök I. 36.)

A vers szerint a kisebbségben élő magyarok úgy szabadultak fel a román uralom alól, mint a zsidó nép az egyiptomi fogságból. A második bécsi döntés a feltámadás napját jelentette a magyarok számára. A magyar zászlót babiloni fogságba hurcolták. A zilahi Wesselényi-szobrot a románok a Golgotára vitték, és megfeszítették.

Zeidler Miklós a két világháború közötti irredenta kultusz vizsgálata alapján fogalmazta meg, hogy e kultusz szimbólumkészletének egyik jellemző megnyilvánulása a krisztusi szenvedéstörténet vulgarizálása.¹⁴ Bár e sajátos korszak szövegahagyományának hatását a vizsgált versek esetében nem lehet teljes körűen kizárni, úgy gondolom, hogy a magyar kultúra, a nemzeti önszemlélet sokkal összetettebb sajátossága mutatkozik meg a kánonokat tiszteletben tartó, az olvasott és elsajátított szövegekre építő parasztköltő verseiben. A jelenség elsősorban reformátusságával és vallása gyakorlásával (istentiszteleteken való részvétel, bibliaolvasás stb.) hozható összefüggésbe. Figyelembe véve annak a kornak az egyházpolitikáját, amelyben a versek szerzője élt, a prédikációk hatásával is számolni lehet. Helytörténeti írásaiban gyakran található utalás arra, hogy a helyi református lelkipásztor párhuzamot vont a magyar és a zsidó nép történelme között, buzdította híveit a nemzet védelmét szolgáló háborúra.

Szintén ez a bibliai gyökerű és sajátosan magyar értelmezési séma érhető tetten Szabó Miklós fogságban keletkezett versei esetében is. 1945 karácsonya jelentette az első olyan alkalmat, amelyen saját szerzeményével mutatkozhatott meg a munkatábor közönsége előtt. A *Hadifoglyok karácsonyi üdvözlése* című versében párhuzamot vont a betlehemi éjszaka és jelenük helyzete között. Mint egykor, most is sötétség ül a világ felett, de ahogy Betlehemben felragyogott a karácsonyi fény, úgy az a lágerben is világosságot áraszt, s a Megváltó elhozhatja szabadulásukat. A vallásos és a nemzeti beszédmód jellemző keveredését láttatják a zárósorok:

„Születésnapoddal hozz ránk víg esztendőt,
Hisz megbűnhödtük már a múltat, s jövődöt!”
(SzM, Vadgyümölcsök I. 110.)

¹⁴ ZEIDLER Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*, Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 15.

Az új esztendő küszöbén, a szilveszteri ünnepségen *Visszapillantás az 1945-ik évre* című versében foglalta össze a fronton, majd a fogságban eltöltött idők megpróbáltatásait, s fejezte ki bizakodását egy szebb jövőben. A jelzett két szereplési alkalomnak köszönhetette, hogy 1946. január 22. – április 8. között a konyhára került.

A szabadság kérdése és történelmi előképei nem véletlenül aktivizálódnak az elzárttság embertelenségét megtapasztaló fogoly szövegeiben. Saját helyzetének feldolgozását történelmi és bibliai előképek, szöveg hagyományok segítették. *A hazamevetelről elmélkedve s a magam biztatására idézek az Ézsaiás pr. 60–63. részből* című versében a próféta szerepébe helyezkedve hirdette a rabságból való szabadulást:

„Kedves esztendejét hirdetem az Úrnak,
Vigasztalást küldök, kik Sionban sírnak.
Szegény vakoknak a szemük megnyílását,
Hirdetem a foglyok szabadulását!
[...]
Korona lesz te az Úrnak kezében,
Nagy és boldog nép a Duna-medencében!”
(SzM, Vadgyümölcsök I. 117–118.)

Szabó Miklós *Húsvéti Elmélkedés* című versében Krisztus életének történéseit a magyar nemzet sorsával vonta párhuzamba. A magyar történelemben beazonosította a nagypénteket, amikor ezt a népet *felhúzták a keresztfára*, de úgy, ahogy Krisztus feltámadt, a magyar nép is megéri a feltámadást:

„Jöjj el, várunk húsvéti szél,
Rázd fel e halott nemzetet,
Hogy ülhessünk egy igazi
Feltámadási ünnepet.
S e feltámadás ünnepén
Kiadtsuk szét e világnak:
Nem lesz hatalma fölöttünk
Soha többet a halálnak!”
(SzM, Vadgyümölcsök I. 130.)

Saját életpályájának alakulását, az aktuális történelmi eseményeket később is bibliai előképekre alapozva magyarázta. *Ősi örökség. A magyarországi 1956-os forradalom résztvevőihöz!* című versében ismételten alkalmat teremtett arra, hogy megidézzék a magyar történelemből azokat a szabadsághősöket, akikben az '56-os eseményekben résztvevők elődeit ismerte fel. A magyar kultúra jellegzetes sajátosságát jelentő váteszi költőszerepben támadt a „nép ellenségeire”.

„Örömöm nem csekély
 hogy ezt megérhettem,
 Bánatom nem csekély,
 hogy ott nem lehettem,
 Mikor ledöntötték
 a nagy szovjet szobrot.

[...]

Él egy jó közmondás a magyar nép ajkán:
 »Seperjen mindenki a maga portáján.«
 Ezért szeretnék én egy nap »Sámson« lenni,
 S egy számárállcsonttal a filiszteusokat
 A nép ellenségét észre téríteni!¹⁵
 (SzM, Vadgyümölcsök I. 177.)

A politikai, nemzeti elkötelezettség versben történő megfogalmazása nem idegen sajátossága a magyar irodalomnak. A politikai költészetnek gazdag hagyománya és erőteljes hatása volt, és minden bizonnyal van is a magyar kultúrára. A költők egykor tömegeket voltak képesek mozgósítani, hozzájárultak a közvélemény alakításához. A közéleti szerepvállalás részét képezte az írók, költők feladatkörének.

A közéleti szerepvállalás Szabó Miklós értelmezésében az irodalmi tevékenység részét jelentette. A váteszi költőszerep melletti állásfoglalása legtisztábban az Ézsaiás próféta 62. része alapján készült *Magyar prófécia* című versében érhető tetten. Ebben az írásában – ahogy a magyar irodalom képviselőiről megemlékező verseiben is – a nemzetszolgáló irodalomszemlélet olyan popularizált normaként jelenik meg, amelyet egy autodidakta költő szerepértelmezése során önmagára vonatkoztathat. A rendszerint veszélyhelyzetben működésbe lépő paraklétoszi szerephagyomány¹⁵ a II. világháború időszakában a nemzetéért aggódó parasztköltő kéziratos versében is újraéledt.

„Azért én e népért mindenre kész vagyok,
 Isten törvénye előtt mint Mózes így szólok:
 E keménynyakú nép sok bünt cselekedett,
 S ha meg nem bocsájtod, törölj el engemet!
 Vagy odavetem magam elébe
 Ábrahámként Sodoma s Gomora érdekében
 Sírva, hörgöve, ha lehet
 E süllyedő várost mentse meg,
 Hazámat e magyar Siont,
 E földi Jeruzsálemet,
 Ne nézze a bűnöket Ő benne.”
 (SzM, Vadgyümölcsök I. 80.)

¹⁵ DÁVIDHÁZI Péter: *Per passivam resistentiam, Változatok hatalom és írás témájára*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1998, 102–122.

Dávidházi Péter a nemzetszolgáló irodalom szemléletét a magyar kultúra mélyen rögzült hagyományaként azonosította. Az uralkodó irodalomszemlélet genealógiájának áttekintését követően fogalmazta meg, hogy „az irodalom sajátos nyelvhasználatát és fiktív világát mifelénk többnyire a nemzeti fennmaradás fegyverének tekintették; olyasvalaminek tehát, ami kézzelfogható hatást gyakorolhat a tényleges hatalom világára”.¹⁶ Az írók, s kifejezetten a költők közvéleményt befolyásoló erejét emelte ki Ständeisky Éva is az írók és a hatalom viszonyát 1956–1963 között feltáró és értelmező munkájának bevezetőjében. „Ebben a régióban a társadalom azokat az írókat állította dobogóra, akik a közös bajokat és szenvedéseket szavakba tudták önteni. [...] Magyarországon az emberek verseket citáltak, ha a közösség sérelmeit szerették volna érzékeltetni, s írókat idéztek akkor is, ha csoportba, mozgalomba tömörülve akartak úrrá lenni a nehézségeken.”¹⁷ Szabó Miklós költői szerepértelmezése nem független a magyar irodalom társadalmi használatát meghatározó hagyománytól. Versei jelentős részének jellegzetes sajátossága a közéleti kérdések megszólaltatása, a váteszi költőszerep megélése. Kielezett történelmi helyzetekben számára is találó versrészletek, történelmi ismeretek, bibliai szöveghelyek jelentettek hivatkozási pontot, ahogy ezt a jelenséget több példán keresztül is próbáltam igazolni. A *Vadgyümölcsök* költeményei ugyanakkor azt is láthatóvá teszik, hogy szerzőjük nem csupán használta az irodalmi hivatkozásokat, hanem önmaga is felvállalta közéleti problémák vers formájában történő megszólaltatását. Nem volt ezzel egyedül. A költészet populáris regisztereiben régóta beazonosítható a közéleti, politikai események megverselésének hagyománya. A vers mint forma alkalmas arra, hogy kifejezze egyének, csoportok, közösségek véleményét az életüket meghatározó társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekről.

Az ismereteit szépirodalmi és egyéb különféle forrásokból megszerző népi költő esetében tagadhatatlan a nemzetszolgáló irodalmi hagyomány hatása, ugyanakkor nem kevésbé fontos a reformáció szellemi hagyatékának hatása sem a jelzett összefüggésben. A magyar nemzet önszemléletének háttérében beazonosítható a reformáció időszakának létértelmezése.¹⁸

A kéziratos hagyatékban tetten érhető bibliai hivatkozások felhasználása sokkal távolabbra mutat. Elegendő utalni a 16–17. századi szövegek népszerű toposzaira, a zsidó–magyar sorspárhuzamra, a kollektív bűnösség motívumára.

Farkas András *A zsidó és a magyar nemzetről* című művének teológiai szempontokat követő tanulmányában¹⁹ Dienes Dénes megvilágítja a reformáció elterjedése és

¹⁶ Uo., 23.

¹⁷ STÁNDEISKY ÉVA: *Az írók és a hatalom (1956–1963)*, Budapest, 1956-os Intézet, 1996, 12.

¹⁸ A református felekezetnek a nemzetszemlélet formálásban betöltött szerepéről többen is írtak. L. IMRE Mihály: Nemzeti önszemlélet és politikai publicisztika formálódása egy 1674-es prédikációskötetben, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 91–92. évfolyam, 1987/1–2, 20–45; LUFFY Katalin: „Mint valami aczél tükörben élőven láttatom.” A nemzet metaforái Medgyesi Pál műveiben, in GÁBOR Csilla (szerk.): *A történetmondás rétegei a kora újkorban*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2005, 35–72.

¹⁹ DIENES Dénes: Farkas András „Az zsidó és magyar nemzetről” című műve teológiai és kortársi párhuzamai, *Sárospataki Füzetek*, 11. évfolyam, 2007/2, 65–78.

a magyarországi aktuális történelmi helyzet közötti szoros kapcsolatot. A középkori mintákra építő tanítást – melynek értelmében a magyar nép a zsidó néphez hasonlóan kiválasztott közösség, a magyarságot veszélyeztető ellenség Isten büntetése az elkövetett bűnök miatt, a bűnök megvallása és a nép Istenhez fordulása jelenti az egyetlen kiutat a kilátástalan helyzetből, mely meghatározta történelem- és nemzetszemléletünket – a reformátorok tették széles körben ismertté. A gyülekezetek által használt énekek, az ígéhirdetések, s majd később az irodalmi alkotásokon keresztül széles körben elterjedt szemléletmód aktualitását és erejét, mely különösen veszélyekkel teli történelmi helyzetekben éled újra, jól példázza Szabó Miklós kéziratos hagyatéka is.

A Szabó Miklós kéziratos hagyatékának egy szeletében beazonosított nemzeti és felekezeti identitás közötti szoros kapcsolat tudatosítása nem mellőzhető az oktatási gyakorlatban sem. A reformáció, majd az ellenreformáció meghatározó időszakától nem elválasztható a sajátos magyar nemzeti önszemlélet, melynek gyökerei a református lelkipásztorok, kifejezetten a *gyászévtized* alatt üldözést szenvedett lelkipásztorok bibliai előképeket figyelembe vevő írott és szóbeli valóság- és helyzetértelmezéseire vezethetők vissza. Az általuk megalapozott, a prédikációs gyakorlat által is széleskörűen ismertté vált történelem- és nemzetszemléletet éltették és tették általánosan ismertté a klasszikus magyar irodalom nagyjai a nemzeti ébredés időszakát, a nemzetállamok létrejöttét jelentő 19. században. Elégséges ezen a ponton utalni Kölcsey Ferenc alkotására, a *Himnuszra*, melynek történelemszemlélete a 17. századi prédikátorok szövegeit idézi.

A magyar irodalom, történelem és egyháztörténet tanítása során fontos ennek a bibliai alapú létértelmezésnek a megismertetése. Tagadhatatlan, hogy az egykori vagy az aktuális történelmi események bibliai párhuzamokra építő magyarázata nem jelent veszélytelen vállalkozást. Különösen az eltúlzott, kizárólag evilági szempontokat figyelem előtt tartó, nemzetközponitú politikai ideológiával áthatott időszakokban profanizálódott, üresedett, üresedhet ki ez a létértelmezési minta. Azonban ha az egyéni és közösségi élet szintjén bűnvalláshoz és az igaz Istenhez való forduláshoz vezet, mint ahogy az a Mohács utáni időszakban történt, olyan erőforrás, mely a nemzet földi épülésén túl annak lelki megelevenedését is szolgálhatja.

SUMMARY

CHURCH HISTORICAL ASPECTS OF MIKLÓS SZABÓ'S (1907-1982) MANUSCRIPTS

The great historical turns of the 20th century fundamentally determined the career of Miklós Szabó, born in the Szilágyság region of Transylvania. The rich heritage of his manuscripts (poems, local historical works, management records) are the documents of local and personal history, which delineate the religious determinations of the diverse achievements of the person examined. He recognized his talents for writing poetry (non-separable from the legacy of the Reformation) and his intentions to write local history as a God-given task. In interpreting the events of his life, a man believing in God, and searching for God's will in the light of Scripture is presented to us. A group of his historical and religious poems exemplifies the close relationship between national and religious identity, the roots of which can be recognized in the uniquely Hungarian understanding of existence of the Reformation and the subsequent period of struggle. The manuscripts of Miklós Szabó confirm how the Protestant-rooted view of history functions and revives in life-changing situations.